

NUTQ ODOBI HAQIDA

Shoymardonova Fotima

*Surxondaryo viloyati. Termiz shahri.
Termiz davlat universiteti akademik litseyi
ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Nutq odobi haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Nutq odobi, Nutq odobining tarkibiy qismlari, Nutqiy nuqsonlar va odobsizlik*

Nutq odobi — inson ma'naviy kamolotining ko'zgusi bo'lib, jamiyatda shaxslararo muloqotni tartibga soluvchi axloqiy va lisoniy me'yorlar majmuidir. Sharq mutafakkirlari har doim so'zning qudrati va nutq madaniyatiga alohida e'tibor qaratishgan. Nutq odobi faqatgina chiroyli gapirish emas, balki tinglovchiga hurmat ko'rsatish, vaziyatga qarab so'z tanlash va o'zligini namoyon etish san'atidir.

Quyida nutq odobining asosiy tamoyillari, uning tarkibiy qismlari va hayotdagi ahamiyati haqida batafsil maqola taqdim etiladi.

Nutq Odobi: Muomala Madaniyati va Ma'naviyat Mezoni

Kirish

"So'z borki, sarmoya keltirur, so'z borki, sarsanlik keltirur", deb bejiz aytilmagan. Insonning aqli, bilimi va tarbiyasi birinchi navbatda uning nutqida namoyon bo'ladi. Nutq odobi tushunchasi o'z ichiga ham lisoniy (til birliklarini to'g'ri qo'llash), ham axloqiy (odoblilik, kamtarlik, sadoqat) jihatlarni qamrab oladi.

1. Nutq odobining asosiy tamoyillari

Nutq odobli bo'lishi uchun u quyidagi talablarga javob berishi lozim:

- Xayrixohlik: So'zlovchi o'z suhbatdoshiga nisbatan samimiy va ijobiy munosabatda bo'lishi.

- Kamtarlik: O'z bilimini pesh qilmaslik, "men"likka berilmaslik va suhbatdoshni kamsitmaslik.

- Odoblilik: Nutqda qo'pol, haqoratli va "ko'cha" so'zlaridan (jargonlardan) qochish.

- Aniq va lo'ndalik: Fikrni chigallashtirmasdan, tinglovchi tushunadigan darajada sodda va aniq ifodalash.

2. Nutq odobining tarkibiy qismlari

Muloqot jarayoni bir necha bosqichdan iborat bo'lib, ularning har birida o'ziga xos odob qoidalari mavjud:

2.1. Murojaat va salomlashish

Suhbat doimo salomlashishdan boshlanadi. Islomiy va sharqona odobga ko'ra, yosh kichiklar yoshi kattalarga, o'tliqlik piyodaga, o'tganlar o'tirganlarga birinchi bo'lib salom berishi lozim. Shuningdek, murojaatda "Siz" olmoshidan foydalanish o'zaro hurmatning eng birlamchi belgisidir.

2.2. Tinglash madaniyati

Nutq odobining eng muhim qismi — bu eshitishni bilishdir. Suhbatdoshning gapini bo'lmalik, uni oxirigacha tinglash va fikriga e'tiborli bo'lish — yuksak madaniyat belgisidir. Alisher Navoiy aytganidek: "Sizga so'z demasa hech kim, so'z demang, so'zlasa — tinglang, so'zini bo'lmang".

2.3. Vaziyatga qarab so'zlash

Suhbat qayerda va kim bilan bo'layotganiga qarab nutq o'zgarishi kerak. Rasmiy davralarda — adabiy til me'yorlariga amal qilish, do'stona davrada — samimiylik, yoshi kattalar bilan — ehtirom saqlash lozim.

3. Sharq mutafakkirlari nutq odobi haqida

O'rta Osiyo mutafakkirlari nutq madaniyatini insonning eng katta fazilati deb bilishgan:

- Alisher Navoiy: "Tilga ixtiyorsiz — elga e'tiborsiz", deb uqtiradi. Ya'ni, o'z tilini nazorat qila olmagan odam xalq o'rtasida hurmat topolmaydi.

- Kaykovus: "Qobusnoma" asarida so'zni o'rnida ishlatish haqida shunday deydi: "So'z deganingiz bir dondir, uni har yerga socha bermang, balki unib chiqadigan joyga eking".

- Mahmud Koshgariy: "Odam bezagi — so'z", deb ta'rif beradi.

4. Nutqiy nuqsonlar va odobsizlik

Nutq odobini buzuvchi asosiy illatlarga quyidagilar kiradi:

- Lof urish (Mubolag'a): Haqiqatdan yiroq, bo'rttirilgan gaplar gapirish.
- G'iybat va chaqimchilik: O'zganing orqasidan yomonlash va odamlar o'rtasiga nizo solish.

- Keraksiz takrorlar: Nutqda "haligi", "nima deydi", "anaqa" kabi parazit so'zlarning ko'p qo'llanilishi.

- Birovning so'zini bo'lish: Bu suhbatdoshga nisbatan eng katta hurmatsizlikdir.

5. Nutq odobining ijtimoiy ahamiyati

Nutq odobi jamiyatda tinchlik va totuvlikni ta'minlovchi vositadir. Shirinsuxonlik bilan dushmanlarni do'stga aylantirish mumkin, achchiq so'z bilan esa eng yaqin do'stni yoqotish hech gap emas. "Yaxshi so'z — ilonni inidan chiqarar, yomon so'z — pichoqni qinidan", degan maqol bu haqiqatni tasdiqlaydi.

Xulosa

Nutq odobi — bu faqat tilshunoslik qoidalariga amal qilish emas, balki qalb tozaligi va insoniy qadrni e'zozlashdir. Har bir inson o'z nutqi ustida ishlashi, so'z boyligini oshirishi va muomala san'atini egallashi lozim. Zero, go'zal nutq — go'zal insonning timsolidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Navoiy A. — "Mahbub ul-qulub". Toshkent, "G'afur G'ulom".
2. Kaykovus. — "Qobusnoma". Toshkent, "O'qituvchi".
3. Mahmudov N. — "Ma'rifat manzillari: Nutq odobi sirlari". Toshkent.

4. Hojiyev A. — "Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati".
5. Karimov S. — "Badiiy uslub va nutqiy mahorat". Toshkent.
6. Qo'ng'urov R. — "Nutq madaniyati va stilistika asoslari". Toshkent.
7. Begmatov E. — "Nutq madaniyati muammolari". Toshkent, "Fan".
8. Tursunov U. — "O'zbek tili nutq madaniyati masalalari".
9. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi (Nutq madaniyati va odobi maqolasi).
10. Sultonov I. — "Adabiyot nazariyasi va nutq estetikasi".

Sizga foydali bo'ldi degan umiddaman! Yana qanday mavzularda yordam bera olaman?